

TÜRK MÜZİĞİNDE ULUSLARARASI SANAT MÜZİĞİNDEKİ BİR BESTELEME TEKNİĞİNİN KULLANIMI: 'UYARLAMA'

Çağrıhan ERKAN

EÜ Devlet Türk Müziği Konservatuvarı, Temel Bilimler, Öğretim Görevlisi, Dr.

ÖZET

Uyarlama, müziğe bir iç disiplin ve soluk getiren, Türk müziği için de uygulanması gereken önemli bir teknik ve uygulamadır. Çalgıların, koronun, kişisel vokal ve çalgı icracısının gelişimini sağlayan, yeni bir repertuar oluşumunu önemseyen bir yapıdır. Türk müziğinde birçok türde sözlü eserler için uyarlamalar, koro için birçok düzenlemeler (Geleneksel sanat müziği yada geleneksel halk müziği), çalgısal eserler için (zeybekler, oyun havaları, sirto, longa, saz eseri, saz semai vs.) uyarlamalar ve orkestra için düzenlemeler yapmak mümkündür. Yeni dünya düzeninde uluslararası ilişkili paylaşma ve yaşama zorunluluğu, müzik açısından da önemsenmesi gereken bir zorunluluktur. Bu sebeple Türk çalgıları ile uluslararası çalgıları kullanarak yapılan çalışmalarla gerek tek sesli gerek çok sesli uyarlamalarla, düzenlemelerle, üretilen ve yorumlanan eserler her iki müzik platformuna da canlılık getirecektir..

Anahtar Kelimeler: Uyarlama, düzenleme, Türk müziği, çalgılama

ABSTRACT

TO USE IN THE INTERNATIONAL ART MUSIC COMPOSING TECHNIQUE WITH TURKISH MUSIC: 'ADAPTATION (TRANSCRIPTION, ARRANGEMENT)'

Adapted to the music that brings an inner discipline and a pale, Turkish music is a major technical and application must be applied for. Instruments, choirs, vocal and instrumental performer of personal development, enabling the formation of a new repertoire care are structure. For many kinds of Turkish music, solo, adaptations, arrangements for the choir in many (Traditional Turih Music), for instrumunts works (folk songs, dance tunes, sirto, longa, sazeseri, sazsemai), to make adaptations and arrangements for orchestra are possible. To share and to live an international obligation associated with the new world order, should be considered important in terms of music is a must. For this reason, studies using Turkish instruments and international instruments need to have single voice polyphonic adaptations. These arrangements produced and reviewed every two music platform works will also be revitalized.

Key words: Adaptation, arrangement, Turkish music, instrument fit

Bilindiği gibi, Uluslararası müzikte çok çeşitli türlerde eserler yazılmış; bazı besteciler, farklı bestecilerin temalarını daha çok çalgısal olmak üzere kuartet, piyano, klasik gitar ve çeşitli çalgılar için uyarlayarak, çeşitleme, etüt ve uzun soluklu olan sonat, konçerto vs. gibi türlerde eserler de üretmişlerdir. Bu uyarlamalar kimi zaman

tek çalgının tekniği geliştirmek üzere oluşturulmuş, kimi zaman ise çokseslilik öğeleriyle kalabalık orkestralarla icra etmek üzere tasarlanmıştır. Geleneksel Türk müziğinde anonim olan veya bestelenen eserler, çoğunlukla sözlü eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum çalgılar için değerlendirildiğinde özellikle birçok çalgının teknik olarak gelişiminin kısır bir döngüde dolaşmasına sebep olmuştur. Oysaki Türk müziği çalgılarının da fizyolojisine uygun seslendirilebilecek daha özgün ve geniş bir repertuvar oluşturulması söz konusu olmalıdır.¹ Bu anlamda bestecilerin makamsal olan bir müzik için özgün eserler üretme bağlamında başvuracağı en önemli alanlardan biri de 'uyarlama tekniğidir (*transcription* veya *adaptation*); buna bağlı olarak da daha çok sayıda çalgılar düşünülerek yapılan 'düzenleme (*arrangement*)' olgusudur.

Müzikte uyarlama (*ing. adaptation, transcription*) bir temanın ya da eserin, herhangi bir çalgı için (çoksesli müzikte daha çok piyano için) ritimsel, tonal, doku ve yapı kurgusu düşünülerek, çokseslilik uygulamalarından yararlanılarak, o çalgının teknik özelliklerini, genlik, tınsal farklılıklarını göz önüne alarak kısmen yeni bir eser hâlinde tasarlanmasıdır. İlk olarak 14.yy'da ortaya çıktığı belirtilen², sözel eserlerin lute ve klavyeli çalgılar için uyarlanması olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak bu yeni tasarlanmış kompozisyon için ilgili çalgının özellikle yeni bir tavırla, yeni bir solukla, ifade edilmesi önem taşımaktadır. Müzikte uyarlama terim olarak '*transcription*' ve '*adaptation*' gibi anlamlarda kullanılsa da *The New Grove Dictionary of Music*³ sözlüğünde ve müzik terminolojisi hakkında yazılan kaynaklarda *transcription* teriminin "özellikle bir orchestra eserinin piyanoya aktarılması" olarak ifade edilmektedir. Öte yandan uyarlama için *adaptation* teriminin 'bir eserin bir çalgı için uygunlaştırılması, uyarlanması, ona özgü olması aktarılması' anlamı taşıması bu konu yabancı literatür için daha açıklayıcı bir terim olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Öte yandan benzer bir şekilde kullanılan bir terim de 'düzenleme (*arrangement*)' dir. Bu uygulama, uyarlama terimi ile sıkça beraber kullanılsa da, uyarlamanın yani Türkçe'de de kullanılan adapte olmak kavramının, bir eserin daha çok bir çalgı yada sese indirgenmesi; düzenleme kavramının ise, yine basit anlatımıyla 'bir eserin, özellikle birden çok çalgı için çok sesli öğeleri de dikkate yeni bir düzende yeni bir anlayışla tasarlanması, paylaşılması, işlenmesi' anlamı, iki olgunun daha ayrıştırılan bir anlatımla açıklanmasını sağlayacaktır. Bu çalışmadaki konuyla ilgili anlatımlar yukarıda bahsedilen terimler ve ayrımlar baz alınarak gerçekleştirilmiştir.

Uyarlama, özellikle global dünya düzeninde Türk müziğinin ve çalgılarının uluslararası çalgılar ile beraberlik sonuncu müziksel fikir alışverişinin oluşmasını, kültürel müziklerin başka toplumlar için bir sunum oluşturmasını sağlayan ve bu yönünü kuvvetlendiren, önemsenilmesi gerçeğini yansıtan bir uygulamadır. Doğada var olan her çalgı, her toplum için gerek kültürel olarak kullanımıyla gerekse çalgıdan

¹ Bkz. Çağrıhan Erkan, *Türk Müziği Çalgıları için Eser Tasarımı*, EÜ DTM Konservatuvarı Dergisi, Sayı:1, İzmir, 2011, s.95.

² Willi Apel, Archibald Thompson Davison, *Historical Anthology of Music*, Harvard University Press, Cambridge, 1946

³ Stanley Sadie, *The New Grove Dictionary of Music & Musicians Edition 2*, Oxford University Press, Oxford, 2001.

çıkan tınısal etkiyle birçok ifadeye karşılık gelmektedir. Sözelimi bir udun davudi tınısı, bağlamanın çoklu mızraplarla tavrısal özelliği, kanunun aynı anda birçok parmak kullanımına imkân veren zengin tekniği ve tınısı, aynı şekilde uluslararası sanat müziğinde çok kullanılan çalgılardan olan üflemeli ve yaylı çalgılar topluluğunun dinamik ve romantik etkisi, piyanonun zengin ses genliği ve rengi, klasik gitarın ve arpın geniş olanaklara sahip kullanımı, uyarlama için önemli karakterlerdeki çalgılardır. Güçlü bir tını elde etmek için bu çalgıların ses genlikleri, tınısal özellikleri, çalım teknikleri önemsenmesi gereken ayrıntılardır. Çünkü özellikle Türk çalgılarının yapısal özellikleri gereği tınıları çok kuvvetli (gür) değildir. Dolayısıyla eşlik yapacak ya da uyarlanacak çalgı ya da düzenleme yapılacak çalgılar topluluğu doğru seçilmelidir. Bu durum kompozitör için, sindirilmiş bir çalgı bilgisine, tını bilgisine ve frekans özelliklerine göre doğru bir paylaşımın nasıl olması gerektiği fikrine hâkimiyeti zorunlu kılar.

Uluslararası müzikte özellikle uyarlamalar ve düzenlemeler: Senfonik orkestra, yaylı ve üflemeli çalgılarla yapılan düetler, triolar, kuartetler, piyano, arp, klasik gitar ve teknik yönüyle dinamik ve çevik kullanıma uygun çalgılar üzerinde gelişim göstermiştir. Sözelimi; Paganini⁴'nin 'Second Violin Concerto'su Robert Schuman⁵ tarafından uyarlanarak 'Six piano studies (op. 10)' adıyla yazılmıştır. Yine Paganini'nin 'La Campanella Étude No. 3 (G sharp minor)' adlı eseri F.Liszt tarafından 'La Campanella' adıyla piyano için uyarlanmış, Sergey Rachmaninov⁶ yine Paganini'nin bir teması üzerine '*Rhapsody on a Theme of Paganini* Op. 43' isimli eseri solo piyano ve senfonik orkestra için düzenlenmiş, Arnold Schönberg⁷ J.Brahms⁸'in 'Piano Quartet in G minor' adlı eserini orkestra için düzenlemiş, Macar besteci, piyanist ve Doğu Avrupa halk müziği derleyicisi Bela Bartok (1881-1845) çeşitli halk ezgilerini piyano için uyarlamış bestecilerdir.

Başka bir örnekle konu gözlemlenecek olursa: Sözelimi Niccolo Paganini keman için birçok eser etüd, kapris vs. bestelemiştir. Paganini'nin en çok bilinen eserlerinden biri olan Caprice no:24 adlı eserinin teması ve daha birçok keman eseri, dönem olarak hemen ardından yetişen aynı zamanda iyi birer icracı olan Franz Liszt tarafından piyano için çeşitlemeler, orkestra için düzenlemeler başlıklarıyla yeniden uyarlanmış ve düzenlenmiştir. Aşağıdaki eserde de bu temalardan biri görülmektedir.

⁴ 1782-1840 yılları arasında yaşamış, İtalyan aslı keman sanatçısı ve bestecisi.

⁵ 1810-1856 yılları arasında yaşamış, Almanya'daki Romantik hareketin öncülerinden birisi olan Alman besteci ve müzik eleştirmeni.

⁶ 1873-1943 yılları arasında yaşamış, 20. yüzyılın ve Rus romantizminin son temsilcilerinden önemli bir piyanist ve besteci.

⁷ 1910-1913 yılları arasında yaşamış, Avusturya-Macaristan asıllı 20 yüzyılın çağdaş bestecilerinden.

⁸ 1833-1897 yılları arasında yaşamış, Alman asıllı besteci, piyanist ve orkestra şefi.

Caprice no. 24 in A minor
for violin

NICCOLO PAGANINI (1782-1840)

THEME

La minor Niccolò Paganini'nin 24 numaralı Caprice'inin teması

Bu tema, daha sonra *Franz Liszt* tarafından *Etude No.6 Theme and Variations* adıyla piyanoya uyarlanmıştır. Orijininde de çeşitlemelerin yapıldığı tema, piyano yazısı ve tekniği ile daha hacimli bir eser haline gelerek piyano edebiyatı için ileri seviye bir eser olarak repertuvarda yerini almıştır.

Aşağıdaki nota bahsedilen 24 numaralı *Capris'in Liszt* tarafından piyano için uyarlanan tema ve varyasyonlarından (çeşitleme) oluşan eserinin tema pasajıdır. Ayrıca on bir varyasyonu daha yapılmıştır. (tamamı <http://www.free-scores.com/download-sheet-music.php?pdf=500#> adresinden görülebilir)

Theme and Variations

from "Transcendental Etudes after Paganini"
S140, No. 6

Quasi presto
a capriccio

Franz Liszt

sempre simile

© 2014 by Starbark Digital Music LLC. All rights reserved. www.starbark.com

Franz Liszt Etude No.6 Theme and Variations

Uyarlanan ya da orkestra için düzenlenen bu yeni tasarımlar yeni bir tür ve biçim anlayışı ile başka bir kimlikle çalgı, koro ya da çalgı topluluğuna ait repertuvarları genişletmektedir. Böylelikle hem ilk temayı besteleyen kişinin eseri, hem de uyarlayan ya da düzenleyen kişinin emeği öne çıkartılmaktadır. Burada o eserin ya da eserlerin ifade gücünün bestecilere verdiği içsel enerji çok önemlidir. Bestecinin bu yeni üretimi sağlayacak bir ruh hâlini yaşaması ve etkilenmesi gerekir. Ancak bu şekilde besteci o temanın etkisini yeni eserinde dinleyene ulaştırabilir.

Türk müziğinde ise birçok türde sözlü eserler için uyarlamalar, koro için düzenlemeler (Geleneksel sanat müziği ya da geleneksel halk müziği), çalgısal eserler için (zeybekler, oyun havaları, sirta, longa, saz eseri, saz semai vs.) uyarlamalar ve orkestra için düzenlemeler yapmak mümkündür. Türk müziği önemli ve özgün karakterli ezgilere sahip zengin bir müziktir. Dolayısıyla seçilen tema ya da eserin ezgisel karakterinin ne olduğu doğru saptanarak, içselleştirilerek Türk ve uluslararası çalgı ya da çalgılarına uyarlamak mümkündür. Bu tür tasarımlarda özellikle çalgı bilgisinin çok büyük önem taşımaktadır. Sözelimi, bir sözlü eser bağlama için uyarlanacaksa o çalgının çalgısal özellikleri ile klarnet çalgısı için uyarlanacak teknik uygulamalar farklı olacaktır. Aynı şekilde koro için düzenlenmesi değişik öğeleri önemsemeyi gerektirir. Ancak günümüzde her çalgının ortaklaşa çalmaya çalıştığı bir çalgı topluluğu ile eser yorumlama alışkanlığı, anlatılan bu fikirlerden uzak kalmaktadır. Hedef olarak seçilen çalgının karakterini öne çıkaran bir seslendirme olmadığı sürece eserin yeni bir solukla seslendirilişi 'uyarlama' niteliği taşımayacaktır. Bilinen bir alışkanlıkla bir eser yorumlanırken çalgı ya da ses topluluğuna eklenen ya da değiştirilen yeni bir kaç çalgı ya da vokal, o eser için 'yeniden düzenlenmiş' (*rearrangement*) anlamına gelmemektedir. Genel alışkanlıkla yapılan bu uygulama, sadece bir 'çalgılama' (oturtum) özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada bahsedilmek istenen müziksel davranış bu değildir.

Türk müziği için bu alanda çalışılabilecek önemli solo ve çoklu çalgı birliktelikleri şöyle sıralanabilir:

- Konuya uygun olan geleneksel eserlerin seçimiyle geleneksel çalgılar ile performansına ve tınısına uygun olacak uyarlamalar,
- Seçilen eserin türü ve ritmik yapısına göre çalgı seçimi ile yapılan uyarlamalar,
- Uluslararası platformda paylaşabilmek için klasik gitar veya piyano eşlikli uyarlamalar,
- Uluslararası platformda paylaşabilmek için eserlerin sadece piyano ve klasik gitar uyarlamaları,
- Eserlerin geleneksel bir çalgı ya da çalgılar ile yaylı kuartet eşlikli düzenlemeleri,
- Eserlerin vokal veya vokaller ile yaylı kuartet eşlikli düzenlemeleri,
- Eserlerin sadece yaylı kuartetin icra edeceği düzenlemeler,
- Koro için yapılmış düzenlemeler,
- Koro ve çalgı için yapılmış eşlikli düzenlemeler,
- Ulusal ve uluslararası çalgılarla düzenlemeler,
- Ulusal ve uluslararası çalgılarla vokal ya da vokaller ile düzenlemeler,

Yine biçimsel olarak da uyarlama yaparken kullanılabilir bestecilik teknikleri: Çeşitleme, Ground Bass Tekniği⁹, Süit, Senfonik şiir, olarak denenebilir.

Bu konuda yapılan girişimlerden en önemlisi, Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan yenileşme hareketleridir. Bilindiği gibi 'Türk Beşleri' yazdığı eserlerle bu konudaki adımların başlarını çeken önemli müzisyenlerdir. Bu besteciler Türk müziğinde uyarlama ve düzenleme anlayışının değişik platformlarda kısmen de olsa görülmeye başlamasına ön ayak olmuşlardır. Sözelimi Ulvi Cemal Erkin'in 'Köçekçeler Süiti' (karcıgar köçekçelerden esinleniş), Ahmet Adnan Saygun'un koro için yazdığı 'Op.5 Manastır Türküsü' düzenlemesi, daha sonraları Muammer Sun'un 'Op.7 Ses ve Orkestra için Altı Türkü' adlı çalışmalarıyla konuya olan önemi vurgulamışlardır.

Sonuç

Kültürlerarası müzik etkileşiminde kendi kültürel sınırları içerisinde değerlendirilen bir bilgi, sadece o kültürel çerçevede ve toplumda devamlılığını sürdürür. Dolayısıyla böyle bir aktarım bir süre sonra o müzik türünün itibar kaybetmesine (günümüzde yaşadığımız gibi), bir dönem sonra ise yok olmadan tozlu raflarda kalmasını sağlayacak bir konuma gelmesine zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple, yenedünya düzeninde uluslararası ilişkili paylaşma ve yaşama zorunluluğu, müzik açısından da önemsenmesi gereken bir zorunluluktur. Bu sebeple Türk çalgıları ile uluslararası çalgıları kullanarak yapılan çalışmalarla gerek tek sesli gerek çok sesli uyarlamalarla, düzenlemelerle, üretilen ve yorumlanan eserler her iki müzik platformuna da canlılık getireceği şüphesizdir.

Özünün değerinin artması yanında, özgününün de değerinin artacağı kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Adams, John Stowell, *5000 Musical Terms*, Oliver Diston Press, Boston, 1851.
- Akdoğan, Onur, *Türk Müziği'nde Türler Ve Biçimler*, 2.Baskı, Meta Basım, İzmir, 1997.
- Aktüze, İrkin, *Müziği Anlamak, Ansiklopedik Müzik Sözlüğü*, Pan Yayıncılık, 2004.
- Apel, Willi, *Harvard Dictionary Of Music*, Second Edition, The Beiknap Press Of Harvard University Press, Massachusetts, 1974.
- Apel, Willi, Archibald Thompson Davison, *Historical Anthology Of Music*, Harvard University Press, Cambridge, 1946.
- Boran, İlke, Kıvılcım Yıldız Şenürkmez, *Kültürel Tarih Işığında Çoksesli Batı Müziği*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Busby, Thomas, *A Complete Dictionary Of Music*, A Third Edition, Londra, 1811.
- Cangal, Nurhan, *Müzik Formları*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- Cole, William, *The Form of Music. The Associated Board Of The Royal Schools Of Music*, Oup Press, London, 1986.
- Erkan, Çağrhan, *Türk Müziği Çalgıları İçin Eser Tasarımı*, Eü Dtm Konservatuarı Dergisi, Sayı:1, İzmir, 2011.
- Gerou, Tom, Linda Lusk, *Essential Dictionary Of Music Notation*, Alfred Publishing, İngiltere, 1996.
- Grassineau, James, *A Musical Dictionary; Being A Collection Of Terms and Characters*, Wilcox Prees, London, 1740.
- Grout, Donald, Claude Palisca, *A History Of Western Music*, 6th Edition, W.W. Norton & Company, New York, 2001.

⁹ Bkz. Çağrhan Erkan, 17. Yüzyıl Müziği'nde Ground Bass Tekniğinin Barok Dönemin Bağlamında Temsil Ettiği Kimlik, Doktora Tezi, İzmir, 2011.

- Hodeir, Andre, *Müzik Türleri ve Biçimleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kaygisiz, Mehmet, *Müzik Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kutluk, Fırat, *Müziğin Tarihsel Evrimi*, Çivi Yazıları, İstanbul, 1997.
- Pratt, George, *The Dynamics of Harmony*, Oup Press, Oxford, 1997.
- Nelson, Robert, *The Technique of Variation: A Study of Instrumental Variation From Cabezón To Reger*, Berkeley And Los Angeles, 1948.
- Sadie, Stanley, *The New Grove Dictionary of Music & Musicians Edition 2*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Sachs, Curt, *Kısa Dünya Musikisi Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965.
- Selanikli, Cavidan, *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Doruk Yayımcılık, Ankara, 1996.
- Say, Ahmet, *Müzik Ansiklopedisi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 2005.
- Ülkü, Metin, *Çeşitleme Biçimi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 1987.
- Valentine, Thomas, *Dictionary of Musical Terms*, The Hall Leonard Press, The Third Edition London, 1833.
- Walton, Charles, *Basic Forms In Music*, Alfred Publishing, California, 1974.
- Yurga, Cemal, *Müzik Tarihinde Türler Ve Ülkeler*, Özmert Basımevi, Malatya, 1995.